

ЛЕКЦІЯ 3

ГРОШОВІ НАДХОДЖЕННЯ СТРАХОВИКІВ

3.1 Сутність та особливості грошових надходжень страховиків від операційної діяльності

Грошові надходження – це сукупність надходжень коштів за надані послуги щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій, а також виконання інших господарських операцій у процесі операційної, фінансової й інвестиційної діяльності страхової організації за певний проміжок часу.

Склад грошових надходжень страховиків обумовлюється двоїтим характером діяльності страховика (рис. 3.1).

Грошові надходження страхової організації у процесі операційної, фінансової й інвестиційної діяльності є різноманітними за своїм змістом та походженням.

Операційною діяльністю страхової організації (основна діяльність, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю [25]) є страхова діяльність, оскільки відповідно до [1] предметом безпосередньої діяльності страховика може бути лише страхування, перестраховання і фінансова діяльність, пов'язана з формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням.

Страхова діяльність – це врегульована нормами права господарська діяльність страховиків, що здійснюється на підставі ліцензії, пов'язана з наданням страхових послуг щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків) за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових платежів [26, с. 21].

Рух грошових коштів у результаті страхової діяльності починається з отримання грошових надходжень у вигляді страхових премій (платежів). Із цих

коштів формуються страхові резерви, здійснюються витрати і визначається прибуток.

Схематично отримання грошових надходжень в результаті операційної діяльності страховика представлено на рис. 3.2.

Рисунок 3.1 – Головні складові грошових надходжень страховика з огляду на двоїстий характер його діяльності

Розроблено авторами на основі [8, с. 41; 24, с. 21]

Страхова премія – грошова сума, яку сплачує особа, що укладає угоду страхування і яка являє собою своєрідну плату за ризик, прийнятий на себе

страховою компанією. Зазвичай страхова премія встановлюється як відсоток від суми угоди страхування, тобто тієї суми, яку страхова компанія сплатить особі у разі настання страхового випадку [1, ст. 10].

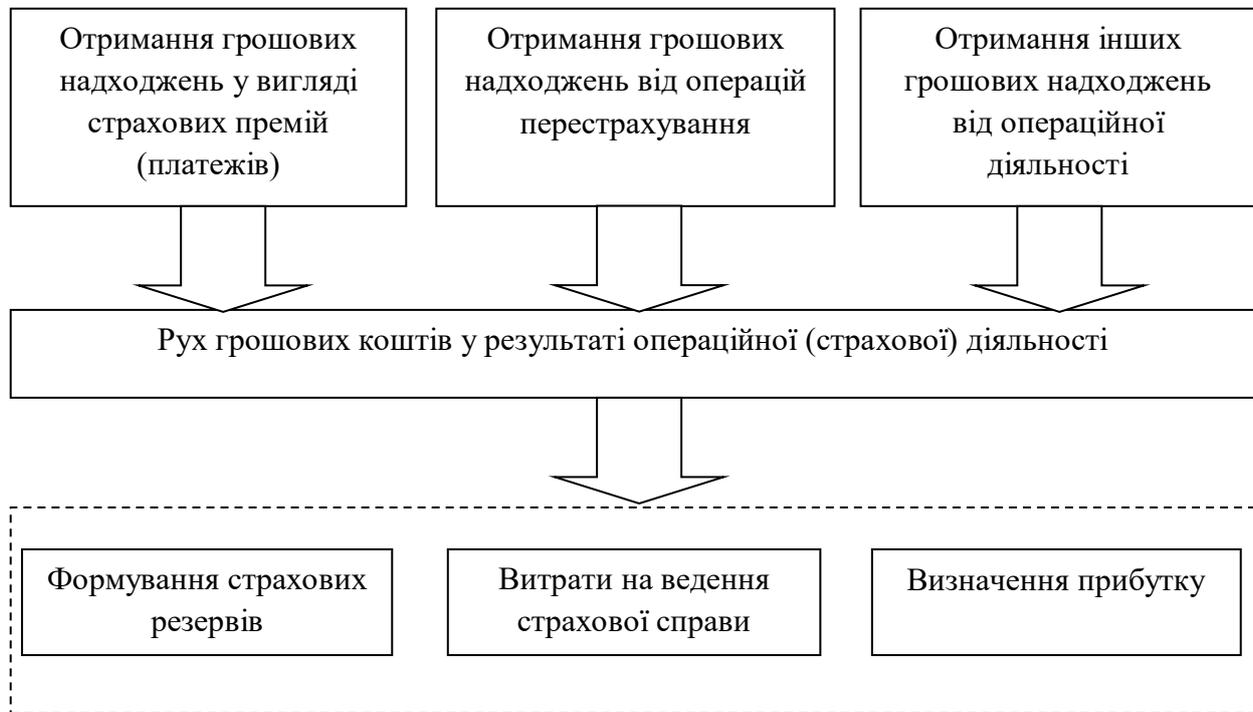

Рисунок 3.2 – Отримання грошових надходжень та рух грошових коштів в процесі операційної діяльності страховика

Розроблено авторами на основі [8, с. 45; 24, с. 21]

Обчислення страхової премії займаються фахівці страхових компаній – актуарії. Актуарними розрахунками можуть займатися особи, які мають відповідну кваліфікацію згідно з вимогами, встановленими Уповноваженим органом, яка підтверджується відповідним свідоцтвом.

Страхова премія (страховий внесок) має трьох-аспектну форму прояву: економічну, юридичну та математичну [29].

Економічний зміст страхової премії проявляється в тому, що вона є частиною національного доходу, яка виділяється страхувальником з метою забезпечення гарантування його інтересів на випадок небажаних, несприятливих для нього подій (страхових подій).

В юридичному аспекті страхова премія – грошове вираження страхового зобов'язання, яке відображене у страховому договорі.

Математичний зміст страхової премії полягає в тому, що вона набирає форму платежу, що періодично повторюється, страхувальника страховику.

Страхова премія визначається на основі страхового тарифу (формування страхових тарифів буде розглянуто у Темі5 «Основи тарифних розрахунків»).

В основу виділення окремих видів страхових премій покладено такі ознаки [29]:

1) призначення премії (ризикова, нетто-премія, достатня премія, брутто-премія, накопичувальна (ощадна) премія);

2) вид ризиків (натуральні (змінні), постійні);

3) форма сплати страхових премій (одноразові, поточні, річні, розстрочені);

4) строк сплати (авансові, поточні) та інші.

Класифікація страхових премій за ознаками наведено в таблиці 2.1.

Страхові премії є основним джерелом грошових надходжень страховика в процесі операційної діяльності. Крім страхових премій, страхові компанії отримують інші операційні надходження.

До них відносяться [8, с. 59-62; 24, с. 27-28]:

1. Комісійні винагороди за передачу ризиків у перестраховання.

Такі доходи виникають, якщо страхова компанія перестраховує свої ризики в інших страховиків (перестраховиків). Передаючи ризики у перестраховання і відраховуючи за це перестраховикові певну частину отриманої страхової премії, прямий страховик відіграє роль посередника, який несе витрати, пов'язані з укладанням договору страхування, і надає можливість перестраховику одержати додатковий дохід у вигляді певної частини страхової премії. За це перестраховик і сплачує прямому страховику (цеденту) комісійну винагороду, розмір якої встановлюється у відсотках до сум страхових премій, що передаються.

Класифікація страхових премій

Ознаки класифікації	Види страхових премій	Характеристика
1	2	3
За призначенням	Ризикова премія	чиста нетто премія. Частина страхового внеску в грошовій формі, що призначена на покриття ризику. Величина ризикової премії залежить від ступеня ймовірності настання страхового випадку. Ризиковий внесок можна розглядати як функцію, похідну від ймовірності реалізації ризику в часі та просторі.
	Накопичувальна премія	призначена для покриття платежів страхування у разі закінчення строку страхування. Під час дії договору страхування розмір накопичувального внеску змінюється
	Нетто-премія	частина страхового внеску, яка потрібна для покриття страхових платежів за певний проміжок часу за певним видом страхування. Величина нетто-премії прямо залежить від розвитку ризику. Нетто-премія дорівнюватиме ризиковій премії у випадках, якщо простежується планомірний розвиток ризику. Нетто-премія у майновому та особистому страхуванні має різну структуру, яка зумовлена характером видів страхування та їхнім призначенням.
	Достатня премія	дорівнює сумі нетто-премії та навантаження, введеної до витрат страховика. Достатню премію можна розглядати як брутто-премію, або тарифну ставку.
	Брутто-премія	тарифна ставка страховика. Складається з достатнього внеску та надбавок на покриття витрат, пов'язаних із проведенням попереджувальних заходів, реклами, витрат на покриття збиткових видів страхування тощо. Кожний елемент, введений до брутто-премії, призводить до збільшення всієї тарифної ставки (страхового тарифу).
За характером ризиків	Натуральна премія	премія, яка призначена для покриття ризику за певний проміжок часу. Вона відповідає фактичному розвитку ризику. Натуральна премія в певний період дорівнює ризиковій премії; з часом натуральна премія змінюється, за різними видами страхування вона виражається різними ставками. У договорах страхування, які розраховані на тривалий час, ризикова премія не залишається незмінною. Вона повторює щорічні зміни ризику.
	Постійні (фіксовані) премії	страхові внески, які з часом не змінюються, а залишаються постійними.

Продовження таблиці 3.1

1	2	3
За формою сплати	Одночасний внесок	страхова премія, яку страхувальник сплачує страховику за весь період страхування наперед. Суму одночасного внеску визначають до моменту укладання договору страхування.
	Поточний внесок	частина від загальних зобов'язань страхувальника стосовно страховика, тобто є частиною одночасного внеску. Сума поточних внесків за цим видом страхування буде більшою одночасного внеску.
	Річний внесок (премія)	одночасний страховий внесок, який, зазвичай, вносять за договором, що має річний строк дії.
За часом сплати	Авансовими платежами	називають платежі, які сплачує страхувальник страховику завчасно – до настання строку їхньої сплати, зазначеного в укладеній угоді. Авансові платежі, зазвичай, вносять за весь строк дії договору.
	Попередня премія	платіж, внесений страхувальником до настання строку сплати.
Залежно від того, як страхові внески відображають у балансі страховика	Перехідна премія	страхові угоди досить часто укладають на один рік або кілька років. Здебільшого простежується не збігання календарного та страхового року. У випадку, коли річний страховий внесок сплачують у поточному календарному році, але відносять на період, який охоплює наступний календарний рік, треба провести розподіл страхової премії. Та частина страхової премії, яка розподілена на наступний календарний рік, називається перехідним платежем.
	Результативна премія	це різниця між річною нетто-премією та перехідними платежами поточного року, які віднесено на наступний рік. Величина результативної премії при інших рівних умовах залежить від періодичності сплати страхових платежів.
	Ефективна премія	сума результативної премії та перехідних платежів, зарезервованих у поточному році та перенесених на наступний рік. Ефективна премія це вся сума поточних страхових платежів, якими володіє страховик у поточному році.

Складено авторами на основі [29].

2. Частки страхових виплат, компенсовані перестраховиками.

Ці доходи виникають при настанні страхового випадку з об'єктом, що був перестрахований. Прямий страховик звертається до перестраховика з вимогою виконання ним зобов'язань відповідно до умов укладеного договору

перестраховання. Таким чином, перестраховик бере участь у відшкодуванні, не сплачуючи безпосередньо страхувальникові свою частку страхової виплати.

Страховальник має справу лише з прямим страховиком.

Якщо договір страхування життя достроково розривається, то прямий страховик повертає страхувальнику викупну суму в повному обсязі, включаючи ту її частку, яка у вигляді страхової премії була сплачена перестраховику. Він зобов'язаний компенсувати прямому страховику свою частку викупної суми відповідно до умов перестрахового договору.

3. Суми, що повертаються із страхових технічних резервів, інших, ніж резерв незаробленої премії.

Ці доходи виникають у страховиків, що здійснюють загальні види страхування у тих випадках, коли відрахування до технічних резервів і повернення невикористаних коштів відбувається у різні звітні періоди.

Наприклад, з'ясувалося, що сума фактичної виплати із резерву збитків дещо менша, ніж та, що була попередньо зарезервована. Різниця між зарезервованою сумою і сумою, фактично сплаченою страхувальникові, і являтиме собою повернені суми з резерву збитків та розглядатиметься як ще один вид надходжень від страхової діяльності.

4. Суми, що повертаються з резервів із страхування життя.

Ці доходи виникають у страховиків, що здійснюють страхування життя і подібні до попередньо розглянутих доходів. При цьому повернення можливе лише із резерву належних виплат страхових сум і неможливе із математичних резервів.

5. Суми, що повертаються із централізованих страхових резервних фондів.

Такі доходи можуть мати лише страховики, що здійснюють обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів, і є членами Моторного (транспортного) страхового бюро України (МТСБУ). При МТСБУ створено два централізовані страхові резервні фонди: фонд захисту потерпілих у ДТП і фонд страхових гарантій, куди і

відраховують кошти страховики. Суми можуть повертатися із цих фондів у результаті взаєморозрахунків між страховиками і МТСБУ.

б. Суми, отримані в результаті реалізації переданого страхувальником або іншою особою права вимоги до особи, відповідальної за заподіяні збитки.

До страховика, який виплатив страхове відшкодування за договором майнового страхування, в межах фактичних затрат переходить право вимоги, яке страхувальник або інша особа, що отримала страхове відшкодування, має до особи, відповідальної за заподіяний збиток.

Перелічені інші операційні надходження є специфічними видами грошових надходжень, що виникають лише при здійсненні страхових операцій.

Крім основної операційної діяльності існують ще інші види операційної діяльності, а відтак – інші види грошових надходжень.

2.2 Види надходжень страхової організації від інвестиційної діяльності

Окрім основної операційної діяльності страхові компанії займаються інвестиційною та фінансовою діяльністю.

Схематично грошові надходження від інвестиційної та фінансової діяльності страховика наведено на рис. 2.3.

Інвестиційною діяльністю є сукупність практичних дій громадян, юридичних осіб і держави щодо реалізації інвестицій [25, 27].

Інвестиційна діяльність в основному пов'язана з довгостроковим вкладенням капіталу. Це придбання і продаж довгострокових активів (у вітчизняному законодавстві – необоротних активів), а також інших інвестицій, які не є еквівалентами грошових коштів.

Придбання і продаж необоротних активів, а також довгострокових фінансових інвестицій і поточних фінансових інвестицій становить зміст інвестиційної діяльності страховика.

Інвестиційна діяльність страхових компаній в науковій та навчальній літературі розглядається у п'яти аспектах.

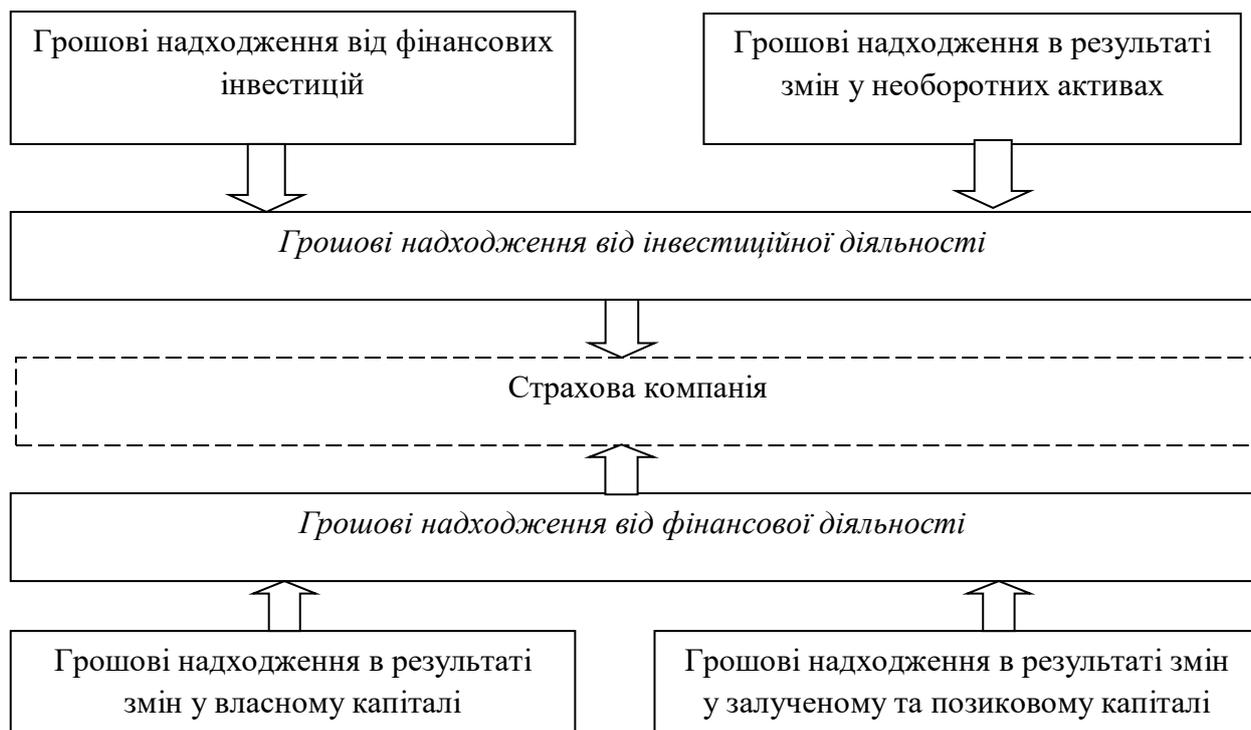

Рисунок 3.3 – Грошові надходження страховиків від інвестиційної та фінансової діяльності

Розроблено авторами на основі [8, с. 45; 24, с. 23]

По-перше, інвестиційна діяльність страхової компанії є засобом забезпечення її платоспроможності.

По-друге, ця діяльність є основою розширення продуктового ряду страхових послуг, які передбачають врахування запланованої дохідності від інвестицій при розрахунку страхових тарифів.

По-третє, за рахунок успішної інвестиційної діяльності розширюються маркетингові можливості та позиції страховика щодо просування страхових послуг.

По-четверте, це засіб капіталізації ресурсів страхових компаній, що спрямовуються на розвиток бізнесу.

По-п'яте, інвестиційна діяльність за рахунок наявних страхових резервів є потужним інвестиційним ресурсом для розвитку національної економіки [30].

Страхові компанії, згідно із законодавством, виконують *дві важливі функції*: з одного боку в процесі здійснення основної професійної діяльності вони стимулюють інвестиційну активність тим, що забезпечують страховий захист суб'єктів господарювання від ймовірних ризиків, а з іншого боку – приймають безпосередню участь у інвестуванні, тобто виступають в ролі інституційних інвесторів [31, с. 759; 32, с. 69].

Особливість діяльності страхових компаній полягає в тому, що вони мають змогу протягом певного періоду розпоряджатися коштами, отриманими від страхувальників. Тобто, механізм страхування дозволяє страховим організаціям збирати й накопичувати внески страхувальників у вигляді страхових премій, а страхові виплати здійснювати лише при фактичному настанні страхового випадку. При цьому дуже важливе значення має строк, коли будуть потрібні кошти для погашення зобов'язань страхової компанії.

Так, наприклад, за договорами страхування життя відкладений період виплат може становити десятки років, а за ризиковими видами страхування терміни дії договорів значно коротші. Тобто, існує часовий проміжок, протягом якого в розпорядженні страховиків тимчасово знаходяться кошти страхувальників і з метою отримання додаткового доходу страховик використовує їх для інвестування в певні об'єкти.

Грошові надходження від інвестиційної діяльності та їх склад залежать від напрямів інвестиційної діяльності страховика. Основні групи надходжень страховиків від інвестиційної діяльності наведено на рис. 2.4.

Отже, страхова інвестиційна діяльність – це діяльність страхових компаній, яка передбачає вкладення їх власних і залучених коштів зараз і отримання доходу в майбутньому. Така діяльність регулюється на державному рівні та підпадає під дію Закону України «Про інвестиційну діяльність», який регламентує здійснення інвестиційної діяльності в цілому на території України всіх суб'єктів господарювання, а також вимогам Закону «Про страхування» та іншим нормативним актам, які регулюють правила розміщення страхових резервів [30].

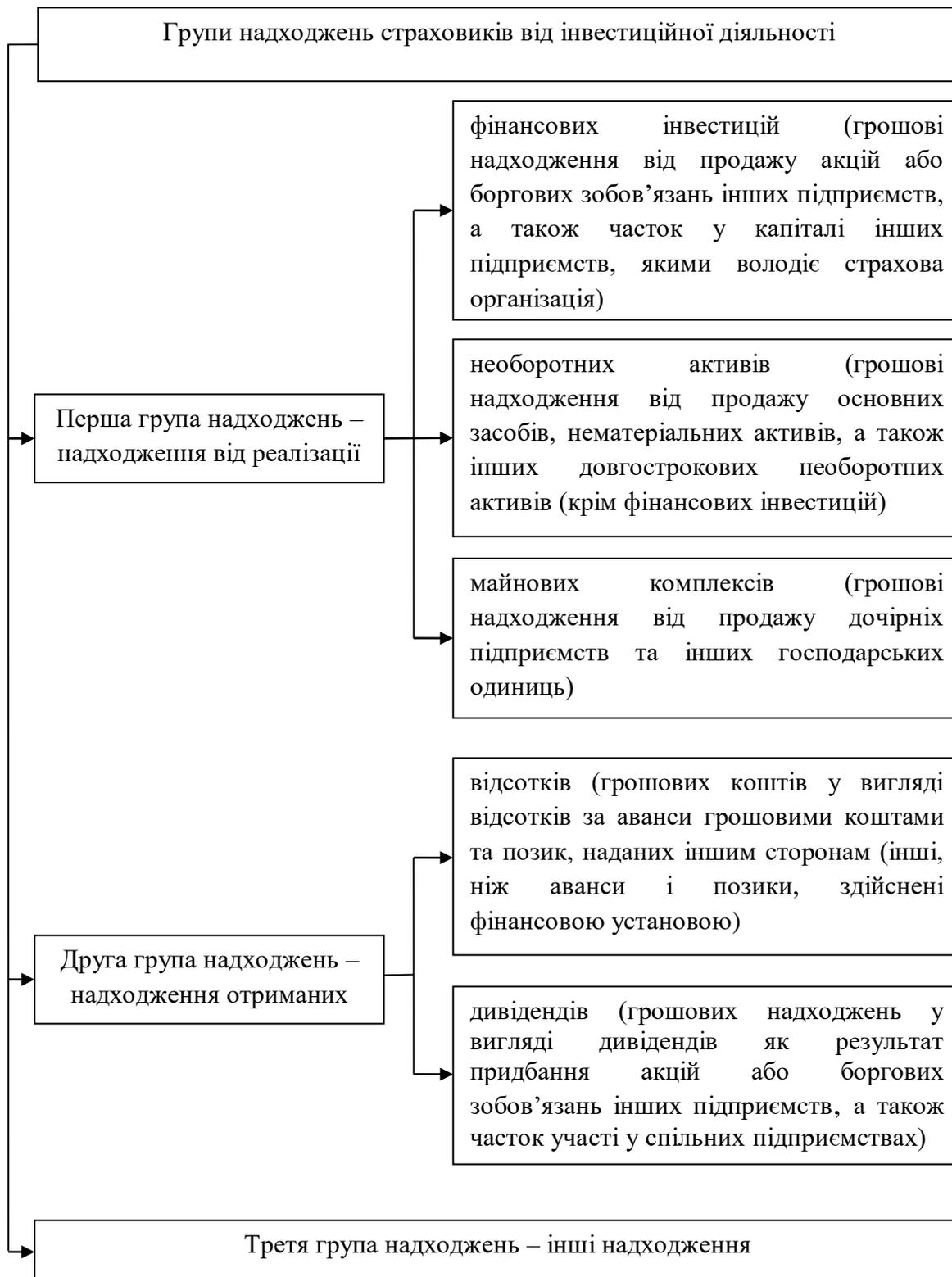

Рисунок 3.4 – Основні групи надходжень страховиків від інвестиційної діяльності

Розроблено авторами на основі [8, с. 63; 24, с. 29]

Особливості інвестиційної діяльності страхових компаній проявляються у наступному.

По-перше, страховики в розвинених країнах практично завжди знаходяться в першій трійці найбільших інвесторів поряд з банками та пенсійними фондами. Співвідношення зазначених трьох груп фінансових установ різняться за країнами, але їх склад завжди залишається незмінним.

По-друге, страхова компанія має в своєму розпорядженні два види інвестиційних ресурсів – власні кошти (не пов'язаними безпосередньо зі страховими зобов'язаннями і які не носять випадковий характер) і кошти, що представлені страховими резервами (пов'язані із зобов'язаннями за договорами страхування, які носять випадковий характер). Кожна зі складових має свою специфіку і обмеження з точки зору можливості їх інвестування.

По-третьє, інвестиційна діяльність страхових компаній досить жорстко регламентується з боку держави, особливо це стосується інвестування коштів, що становлять страхові резерви.

По-четверте, для страхової компанії інвестиційна діяльність носить не основний, а допоміжний характер, хоча для страхових компаній, що займаються страхуванням життя, ця теза є менш значущою. При цьому основна діяльність – страхова, накладає свої обмеження на інвестиційну діяльність [30].

Таким чином, кожна страхова компанія має в своєму розпорядженні дві групи коштів [31, с. 759]:

- а) власні кошти, у вигляді статутного фонду (капіталу), нерозподіленого прибутку, додаткового та резервного капіталу, вільних резервів;
- б) залучені кошти у формі страхових резервів.

Напрямки інвестування коштів, що належать до першої групи, законами не оговорюються і страховики можуть розпоряджатись ними на власний розсуд. В той же час законами України регламентуються напрямки інвестування коштів другої групи, тобто обмежуються обсяги та шляхи отримання певних видів доходів. Втручання з боку держави в інвестиційну

діяльність страховиків обумовлене тим, що ці кошти власністю страховика є тимчасово, тому інвестувати їх він повинен дуже обачно.

Законодавство України надає право страховим організаціям здійснювати капітальні і фінансові інвестиції. Причому капітальні інвестиції можуть бути реалізовані тільки шляхом придбання нерухомого майна. Інших можливостей розміщення коштів страхових резервів з метою здійснення капітальних інвестицій законами України не передбачено.

Значно більше можливостей у страховиків щодо реалізації фінансових інвестицій. Згідно із законодавством України страховик має право здійснювати тільки портфельні інвестиції, тобто вкладати кошти в цінні папери.

На сьогоднішній день в Україні ще недостатньо розвинутий фондовий ринок, існують труднощі з випуском цінних паперів для інвестування коштів страхових компаній в економіку країни. Тому основні напрями підвищення інвестиційної ролі страхових компаній необхідно розглядати в поєднанні із ефективним розвитком страхового та фінансового ринку.

2.3 Види грошових надходжень страхових компаній від фінансової діяльності

Фінансова діяльність – діяльність, яка призводить до зміни розміру і складу власного та позикового капіталів підприємства [25].

Фінансова діяльність, відповідно до норм Господарського кодексу України, включає грошове та інше фінансове посередництво, страхування, а також допоміжну діяльність у сфері фінансів і страхування [2].

Науковці Налукова Н. та Бадида М., дослідивши ключові характеристики фінансової діяльності, враховуючи визначення, зазначені у нормативно-правових актах, запропонували власне трактування фінансової діяльності страхових компаній як діяльності, яка передбачає розробку та реалізацію управлінських рішень, пов'язаних із оптимальним формуванням страхових резервів із різноманітних джерел та забезпеченням їх ефективного вкладення у

дозволені активи відповідно до принципів диверсифікації, безпечності, прибутковості та ліквідності з метою забезпечення позитивних якісних та кількісних змін у складі й структурі власного та залученого капіталу [28, с. 109-110].

Страховики, окрім страхування і перестраховання, можуть здійснювати фінансову діяльність, що пов'язана із формуванням, розміщенням страхових резервів та їх управлінням, тобто у страховому законодавстві чітко визначено сутність фінансової діяльності страховика [28, с. 107].

З одного боку, це доволі звужений підхід, оскільки мова йде лише про залучений капітал страховика, а про власний капітал нічого не зазначено, а з іншого боку – він конкретизує, що кошти страхових резервів формуються у процесі здійснення операційної діяльності, а їх розміщення відбувається у процесі інвестиційної діяльності. Ефективність управління у вказаних напрямках відображається змінами у складі та структурі не лише залученого капіталу, а й у складі та структурі власного капіталу страхових компаній, оскільки у разі позитивних фінансових результатів, отриманих від основної діяльності, є реальні фінансові можливості для поповнення власного капіталу та інвестування. Таким чином, дослідження фінансової діяльності страховика варто проводити із врахуванням специфіки страхування та страхової діяльності [28, с. 108].

Страховики володіють ще й такими власними коштами, як вільні резерви, які формуються за рахунок частини нерозподіленого прибутку. Інвестування таких коштів не регламентується законодавством, відповідно вони можуть бути вкладені страховиком на власний розсуд.

Отже, мета фінансової діяльності страховика – забезпечення його операційної та інвестиційної діяльності фінансовими ресурсами.

Особливостями фінансової діяльності страховика є наступне:

– фінансова діяльність страховика не є його основною діяльністю, оскільки страхова функція є першочерговою;

– фінансова діяльність є рівнозначною страховій діяльності страховика, оскільки його основна діяльність пов'язана зі збитками, які можуть певною мірою компенсуватися доходами від фінансової діяльності.

До чинників, що зумовлюють специфіку фінансової діяльності страховика, відносяться:

1) організаційна форма, що визначає особливості розміру та структури статутного капіталу, порядку формування резервного капіталу, розподілу прибутку, виплати дивідендів, розподілу відповідальності за зобов'язаннями страхової організації між її учасниками;

2) сферу діяльності страховика, яка характеризує особливості щодо формуванні страхових резервів;

3) внутрішню структуру страхової компанії, зокрема наявність її відокремлених підрозділів, яка визначає особливості в управлінні коштами та проведенні політики диверсифікації страхових резервів;

4) обсяг і структуру страхового портфеля, для якого характерна специфіка у напрямках розміщення страхових резервів [28, с. 110].

Основні групи надходжень страховиків від фінансової діяльності наведено на рис. 2.4.

Надходження від фінансової діяльності складаються з грошових коштів, які надходять від продажу акцій, і від прийнятих на себе боргових зобов'язань. Витрати здійснюються при оплаті боргів, податкових платежів, купівлі раніше проданих акцій і виплаті дивідендів [24, с. 23].

Активна фінансова діяльність страховиків забезпечує вирішення проблем стимулювання залучення капіталу, збільшення обсягів довгострокового капіталу, регулювання потоків фінансових ресурсів, збільшення рівня реінвестування прибутку, розширення можливостей капіталовкладень та інвестиційних можливостей страховиків [28, с. 106].

Крім розглянутих надходжень від страхової, інвестиційної та фінансової діяльності страхова компанія може мати наступні види надходжень [8, 24]:

– надходження від здавання майна в оренду (оперативний або фінансовий лізинг);

Рисунок 3.4 – Основні групи надходжень страховиків від фінансової діяльності
Розроблено авторами на основі [8, с. 64; 24, с. 29]

- надходження у вигляді позитивного результату перерахунку іноземної валюти порівняно з її балансовою вартістю на кінець звітного періоду;
- надходження у вигляді безповоротної фінансової допомоги та безоплатно наданих товарів (послуг);
- надходження від індексації та передавання (продажу, обліку та інших видів відчуження) основних фондів і нематеріальних активів;
- надходження від врегулювання безнадійної заборгованості;
- надходження від реалізації прав регресної вимоги страховика до страхувальника або іншої особи, відповідальної за заподіяний збиток;
- надходження від надання консультаційних послуг;
- штрафи, пені, інші надходження (доходи).

Питання для самоперевірки знань

1. Розкрийте сутність категорії «грошові надходження».
2. Розкрийте зміст операційної діяльності страхової організації.
3. Розкрийте зміст страхової діяльності.
4. Охарактеризуйте рух грошових коштів у результаті страхової діяльності.
5. Дайте характеристику видам страхових за класифікаційними ознаками.
6. Охарактеризуйте види інших надходжень, окрім страхових премій, в процесі операційної діяльності страховика.
7. Розкрийте зміст інвестиційної діяльності страховика.
8. Дайте характеристику основним групам надходжень страховиків від інвестиційної діяльності.
9. Дайте характеристику основним групам надходжень від фінансової діяльності.
10. Які чинники зумовлюють специфіку фінансової діяльності страховика.